

เยาวชนกับการพัฒนาการเมือง* YOUTH AND POLITICAL DEVELOPMENT

พระครูวิโรจน์กาญจนเขต (นันทกฤต ทีปังกรโร), พระมหาสมบัติ สมปญโญ

Phrakru Wirojkanchanakhet (Nanthakrit Teepangkaro), Phramaha Sombat Dhanapañño

วัดอุทธยาน จังหวัดนนทบุรี

Wat Utthayan, Nonthaburi Province

Corresponding Author E-mail: armmo_2006@hotmail.com

บทคัดย่อ

เมื่อการเมืองเข้าสู่โหมดของการหาเสียง สร้างคะแนน สร้างความนิยมของพรรคการเมืองต่าง ๆ ทุกพรรค ด้วยการชูนโยบายเพื่อจัดวางจรรยาบรรณ คือ “เจ็บ จน โง่” ในยุคที่ผู้คนทั้งหลายที่อายุเกินครึ่งศตวรรษไปแล้ว น่าจะเคยได้ยินคำว่า “ศึกษาดี มีเงินใช้ ไร้โรคฯ พาให้สุขสมบูรณ์” ต่อมาก็มาถึงยุคพัฒนา “คนเป็นศูนย์กลาง” ตลอดจนใช้เครื่องมือเป็นกลยุทธ์ในการหาเสียง บัตรคนจน บัตรทอง โครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค ฯลฯ และตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรก ๆ ที่เด่นชัด คือ การพัฒนาเศรษฐกิจจะเป็นจุดเริ่มต้น ต่อมายังเพิ่มด้านสังคม

คำสำคัญ: เยาวชน; การพัฒนาการเมือง; การเลือกตั้ง

Abstract

When politics entered the mode of campaigning by building up points and building the popularity of every political party by promoting policies to eliminate the vicious cycle of “sick, poor, and stupid” in an era where all people who were over half a century old were likely to hear the phrase “Good education, having money to spend, being free from disease, leads to complete happiness.” Later came the era of development. “People are the centre” and using tools as a campaign strategy, such as the poor person's card, the gold card, the 30 baht to cure every disease project, etc. Since the

*Received September 28, 2023; Revised April 13, 2024; Accepted April 15, 2024

first National Economic and Social Development Plan, it has been clear that economic development would be the starting point. Later, the social aspect was also added.

Keywords: Youths; Political Development; Elections

บทนำ

จะเห็นได้ว่าการพัฒนาทุกด้านที่กล่าวแล้วนั้นไม่สามารถจะดำเนินไปได้ถ้าขาดการ “พัฒนาทางการเมือง” ตัวแปรทางการเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เสรีภาพทางการเมือง และระบบการเมือง ซึ่งต้องพัฒนาอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมรวมสรรพกำลัง ทั้งทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อพัฒนาอันจะนำไปสู่ความจำเริญทางเศรษฐกิจ ความเสมอภาคทางสังคม การพัฒนาสิทธิและเสรีภาพ และประชาธิปไตยเป็นตัวแปรที่สำคัญ รวมทั้งการเตรียมเยาวชนคนรุ่นใหม่ให้มาสนใจทางการเมืองไทยให้มากขึ้น ลูกขึ้นมาร่วมด้วยช่วยกันคิดเรื่อง “แปลก ใหม่ ใหญ่ ดั่ง” สร้างผลผลิตให้ชาติ ซึ่งมีผลต่อศักยภาพในการพัฒนาประเทศชาติและสังคม เพื่อเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันกับประเทศต่าง ๆ ในสังคมนานาชาติ (กฤติยา ยิ่งยืน, 2549)

สาเหตุสำคัญประการหนึ่งของการมองข้ามตัวแปรทางการเมือง เชื่อว่าเมื่อทางเศรษฐกิจดีและสังคมจะดีแล้วก็ตาม แต่หากหลายคนมองข้ามความจริงที่ว่า ถ้าการเมืองไม่มีเสรีภาพด้วยกรณีใด ๆ รวมทั้งเกิดความขัดแย้งโดยใช้ความรุนแรงจนนำไปสู่การไร้เสถียรภาพย่อมมีผลกระทบโดยตรงต่อทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งในส่วนนี้อาจจะเป็นเพราะเหตุว่าผู้บริหารประเทศมุ่งเน้นในเรื่องปากท้องของประชาชน จึงวางแผนดังกล่าวโดยนักเศรษฐกิจ ซึ่งก็คงไม่ผิดเพราะเรื่องใกล้ตัว จำต้องได้รู้ผลเร็วและประชาชนก็ตอบรับพอใจให้ช่วยในการเลือก ส.ส. หรือพรรคการเมืองนั้น ๆ หากแต่ดูคุณภาพและสมดุลระหว่างการพัฒนาทางการเมืองเศรษฐกิจสังคม และทางการเมือง จำเป็นต้องมีและเกิดขึ้น ซึ่งเราก็จะพบอยู่เนื่อง ๆ ว่าสุดท้ายก็นำไปสู่ความเสียหายอย่างหนักต่อสังคมโดยรวม (โกวิทย์ พวงงาม, 2545)

นักรัฐศาสตร์ซึ่งเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด คือ เซมูเอล ฮันติงตัน (Samuel Huntington) ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า...การขยายตัวของสังคมหรือการเปลี่ยนแปลงของสังคม อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ เช่น การเปลี่ยนแปลงจากเกษตรไปสู่กึ่งเกษตร กึ่งอุตสาหกรรม การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น เน้นการเป็นการพัฒนาการศึกษา การขยายตัวของสื่อมวลชน โดยเฉพาะความเจริญด้านเทคโนโลยี และ Social

Media ต่างๆ โดยรวมแล้วเข้าถึงได้ง่ายและรวดเร็วความเจริญทางด้านเทคโนโลยีเกิดในชุมชนเมืองมากขึ้น จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญนั้นคือ “ความตื่นตัวทางการเมือง” (Political Consciousness) และการเรียกร้องการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ระบบการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในส่วนนี้เรียกว่า ความจำเริญทางการเมือง (Political Modernization) (ชญาณัทธ เอี้ยวฉาย, 2555)

สถาบันการเมืองที่เป็นรูปธรรมยั่งยืน

เมื่อความจำเริญทางการเมืองเกิดขึ้นเนื่องจากการขยับตัวของสังคม (Social Mobilization) จำเป็นอย่างยิ่งจะต้องสร้าง “สถาบันการเมืองที่เป็นรูปธรรมยั่งยืน” และกระบวนการที่สามารถปรับ เปลี่ยนแปลง หรือตอบสนองพลวัต ใน “มิติทางการเมือง” ดังกล่าว ซึ่งได้แก่ “การพัฒนาการเมือง (Political Development)” การสร้างสถาบันส่วนนี้ได้กล่าวในมติชนรายวันฉบับสัปดาห์ที่ผ่านมาแล้ว อันได้แก่ การมีรัฐธรรมนูญที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเจ้าของประเทศมีส่วนร่วมมากที่สุดมีระบบการเลือกตั้งโดยมีกฎหมายเลือกตั้ง และการจัดตั้งพรรคการเมืองไทยสะดวก ประชาชนมีโอกาสในการแสดงประชาพิจารณา การแสดงความคิดเห็น การคัดค้าน การต่อสู้เพื่อความถูกต้อง มีการกระจายอำนาจการปกครองส่วนท้องถิ่น (นาริวรรณ กลิ่นรัตน์, 2550)

หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือ การจัดตั้งสถาบันทางการเมือง เพื่อรองรับความต้องการการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนอันเกิดจากความตื่นตัวทางการเมือง ซึ่งเป็นผลโดยตรงจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในทางเศรษฐกิจและค่านิยม อันเป็นความจำเป็นที่มีอาจเลือกได้

นอกจากนี้ ยังมีทฤษฎีของ ศาสตราจารย์ เอ. เอฟ. เค. ออร์แกนสกี (A.F.K. Organski) ซึ่งกล่าวถึงความจำเริญเติบโตแห่งชาติและอำนาจแห่งชาติ (National Growth And National Powers) ได้กล่าวไว้ว่ามี 5 ตัวแปรสำคัญ คือ

1. จะต้องมีการพัฒนาการเมือง (Political Development) โดยมีระบบและกระบวนการที่เอื้ออำนวยต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการทางการเมือง และการกำหนดนโยบายสาธารณะ

2. จะต้องมีการพัฒนาเศรษฐกิจ (Economies Development) จากเกษตรไปสู่อุตสาหกรรมของประเทศชาติ คือ ในยุคนั้น “การพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศ” ยังไม่พัฒนาอย่างเต็มที่จึงไม่มีการกล่าวถึง ณ ปัจจุบันนี้ โดยระบบหรือขณะที่เป็นยุคไอทีเจริญรุ่งเรืองแล้ว จึงนับเป็นตัวแปรที่สำคัญมากอีกด้วย

3. การมีระบบสังคมที่เอื้ออำนวยโอกาสให้มีการขยับชั้นทางสังคม (Social Mobilization) ด้วยการเข้าถึงการศึกษาและโอกาสการว่างงานด้วยความเสมอภาค

4. ประชากรต้องมีจิตวิทยาที่ทันสมัย (Psychological Modernity) มีความคิดแบบวิทยาศาสตร์มากขึ้น มีเหตุผล ไม่

5. จำนวนประชากร (Population) มีมากพอ ประเทศมหาอำนาจในอดีต เช่น ประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส โปรตุเกส สเปน ฯลฯ มีประชากรไม่น้อยกว่า 30 ล้านคน ทั้งนี้เนื่องจากประชากรที่มีจำนวนมากพอนั้นจะเป็นแรงผลิตทางเศรษฐกิจ จะมีการนำไปสู่อุปสงค์ของตลาดภายในจะทำให้เกิดการผลิต (อุปทาน) ที่มีจำนวนมากพออันจะนำไปสู่ต้นทุนการผลิตที่ต่ำ แต่สำคัญ “ประชากรจะต้องเป็นประชากรที่มีคุณภาพ” อันได้แก่ มีการศึกษาดี มีรายได้เพียงพอ และโครงสร้างประชากรที่มีอายุอยู่ระหว่างช่วงวัยทำงานสร้างผลผลิต คือ ระหว่างอายุ 16-60 ปี เป็นจำนวนมากพอ (นาริวัรรณ กลิ่นรัตน์, 2550)

จะเห็นได้ว่าทั้ง “ฮันติงตัน” และ “ออร์แกนสกี” ต่างก็ให้น้ำหนักต่อ “การพัฒนาการเมือง” ซึ่งเป็นตัวแปรที่สำคัญที่สุด โดยเฉพาะคุณสมบัติของ “ทรัพยากรมนุษย์” อย่างกรณีประเทศมหาอำนาจที่กล่าวแล้วที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่งคือ การมีเจตคติ มีทักษะ มีจิตวิญญาณ รวมทั้งการมีคุณธรรมทางการเมือง โดยเน้นรูปแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยมี 4 คุณลักษณะ คือ (ปรัชญา เวสารัชช, 2528)

1. มีรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง (Elected Government)
2. มีการประกันสิทธิเสรีภาพของประชาชน (Rights And Freedom)
3. มีการเปิดโอกาสให้ประชากรมีส่วนร่วมพัฒนาทางการเมือง (Participation)
4. ยึดหลักนิติธรรม (The Rule Of Law)

“ความสำเร็จ” ของการพัฒนาระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย ต้องคำนึงอาศัยตัวแปรใหญ่ 3 ตัวแปรที่สำคัญ คือ 1) สภาพสังคมและเศรษฐกิจ (Socio Economic Condition) 2) โครงสร้างและกระบวนการ (Structure And Process) 3) ที่สำคัญที่สุดการมี “วัฒนธรรมการเมืองแบบประชาธิปไตย” (Democratic Political Culture) ตามที่กล่าวในมติชนฉบับสัปดาห์ที่ผ่านมา

การสาธารณสุข สร้างคน การศึกษา สร้างชาติ

ขณะนี้ช่วงเลือกตั้งปี 2562 แนวโน้มหรือเทรนด์จากงานฟุตบอลประเพณี จุฬา-ธรรมศาสตร์ ที่ผ่านมามีกระแสการปลุก “เยาวชนไทย” และ “คนไทยรุ่นใหม่” ให้ตื่นตัวทางการเมืองต่อสู้เพื่อการอยู่รอดในโลกยุคใหม่ ที่มีการแข่งขันสูงขึ้น โดยเฉพาะ

สถาบันการศึกษา ครอบครัว และสังคม โดยรวมจะต้องร่วมกันช่วยกันสร้างแรงบันดาลใจ เตรียมพัฒนาเด็กรุ่นใหม่เตรียมความพร้อมเด็กรุ่นใหม่ “ทรัพยากรมนุษย์” หรือ “กลุ่มดาวรุ่ง” ให้ฝ่ากระแสคลื่นโลกาภิวัตน์ เพื่อให้เด็กเกิดการพัฒนาตั้งแต่เด็กจนไปสู่วัยรุ่น วัยทำงานให้สอดคล้องกับคำที่ “การสาธารณสุข สร้างคน การศึกษา สร้างชาติ” เพื่อความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน มีแนวทางการพัฒนาตนเองดังนี้ (พิษณุ เสงี่ยมพงษ์, 2556)

1. คนไทยในโลกยุคโลกาภิวัตน์จะต้องเป็นบุคคลซึ่งศึกษาจนมีความรู้ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ สมองกล ภาษาจีน ที่ใช้งานได้เป็นอย่างดี คนไทยต้องรู้ภาษาไทย ต้องพูด และเขียนภาษาไทยถูกต้องในระดับหนึ่ง ในโลกยุคโลกาภิวัตน์มีการติดต่อข้ามแดนในการใช้ภาษาอังกฤษในการเจรจาพาที การหาความรู้จากอินเทอร์เน็ต ภาษาอังกฤษเป็นภาษาสากลผู้ไม่รู้จะเสียเปรียบ สมองกลความจำเป็นในการแสวงหาความรู้แบบใหม่ มีความจำเป็นในการประกอบอาชีพ และเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน จีนเป็นมหาอำนาจอย่างแน่นอนในอนาคตทั้งในทางการเมืองและเศรษฐกิจ การรู้ภาษาจีนจะเอื้ออำนวยประโยชน์ ทั้งในด้านการติดต่อประสานงาน และการประกอบธุรกิจกับมหาอำนาจของเอเชียในอนาคตอันใกล้

2. เยาวชนไทยและคนไทยต้องเป็นผู้ใฝ่รู้ มีนิสัยรักการอ่านหนังสือ หรือหาข้อมูลจากสื่ออื่น ๆ ในบ้านควรจะมีห้องหนังสือเพื่อสะสมหนังสือที่เป็นประโยชน์ และมีสมองกลเพื่อการชวนหาความรู้ หรือการติดต่อผ่านอีเมล การหาความรู้จะต้องอ่านโดยใช้ 3r คือ Read React และ Reflect Research Realize Rule และ Recommend

3. เยาวชนไทยและคนไทยต้องมีปรัชญาชีวิต มีศรัทธาในศาสนา ไม่หลงงมงาย มีจิตวิทยาศาสตร์ มีระบบการคิดที่มีเหตุผล มีความซื่อสัตย์สุจริต มีจริยธรรม มีศีลธรรม มีความเมตตากรุณา มีความเอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ ไม่อคติในเรื่องศาสนา เชื้อชาติและเผ่าพันธุ์

4. เยาวชนไทยและคนไทยต้องผดุงไว้ซึ่งวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ แต่ขณะเดียวกันต้องละทิ้งวัฒนธรรมที่ไม่ก่อประโยชน์ เช่น ความไม่รับผิดชอบ การไร้ระเบียบวินัย การรักสนุกจนเกินขอบเขต การปฏิบัติที่ขัดต่อสภาวะปัจจุบัน เช่น โภชนาการที่ก่อให้เกิดอันตรายต่อร่างกาย ฯลฯ ขณะเดียวกันต้องมีความกล้าที่จะเปลี่ยนแปลงปฏิรูปวัฒนธรรมและสร้างวัฒนธรรมใหม่ที่ดีงามด้วย เพื่อเป็นแบบอย่างของคนในสังคม

5. เยาวชนไทยและคนไทยต้องผดุงไว้ซึ่งภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ดี ไม่ดูถูกภูมิปัญญาพื้นบ้าน หรือภูมิหลังของตนเอง หรือภูมิหลังของคนในชาติ แต่ขณะเดียวกันภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ไม่สอดคล้องกับสถานการณ์หรือสภาวะที่เกิดขึ้นใหม่ ก็ควรจะมีการเปลี่ยนแปลง

6. เยาวชนไทยและคนไทยจะต้องศึกษาหาความรู้วิทยาการและในทักษะต่าง ๆ เพื่อสามารถนำไปประกอบอาชีพเลี้ยงตนและครอบครัวได้อย่างยั่งยืน แข็งแรง อดทนอดกลั้น และมานะบากบั่น การมีความรู้ท่วมหัวแต่เอาตัวไม่รอดย่อมจะไม่ยังประโยชน์อย่างสมบูรณ์ การหมกมุ่นอุดมการณ์ อุดมคติ และปราศจากปรัชญาจนมองข้ามความเป็นจริงของการดำรงตนเป็นมนุษย์ย่อมจะส่งผลเสียได้ ที่สำคัญ คนในยุคโลกาภิวัตน์ต้องมีคุณสมบัติในการทำงานสามประการ คือ F-B-I (Fast-เร็ว Better-ดีกว่า Innovative-นวัตกรรม)

7. เยาวชนไทยและคนไทยต้องรับผิดชอบต่อครอบครัว อบรมเลี้ยงดูลูกหลานให้เป็นพลเมืองดีของชาติ สร้างครอบครัวให้เป็นปึกแผ่น ให้เกิดความสุขและเกิดความอบอุ่น ดูแลพ่อแม่ที่แก่ชราด้วยความกตัญญูรู้คุณ ทั้งนี้ เพื่อให้ครอบครัวเป็นหน่วยหลักของการพัฒนาสังคมโดยรวม

8. เยาวชนไทยและคนไทยต้องหมั่นออกกำลังกาย รักษาสุขภาพอนามัย ควบคุมการบริโภค ทั้งนี้ทั้งนั้น เพื่อให้เป็นกำลังสำคัญของสังคมทั้งในด้านการผลิตกำลังความคิด การป้องกันประเทศ จะต้องถือว่า การรักษาสุขภาพเป็นความรับผิดชอบต่อสังคม ไม่ระมัดระวังในการดำรงชีวิตจนเกิดความเจ็บป่วยโดยไม่จำเป็น เป็นการกระทำที่ไร้สำนึกต่อส่วนรวม เพราะจะสร้างความเดือดร้อนต่อตนเอง ต่อครอบครัว รวมทั้งก่อให้เกิดความเสียหายต่อสังคมในแง่ของค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลโดยไม่จำเป็น

9. เยาวชนไทยและคนไทยต้องมีความรักชาติ มีจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อส่วนรวม มีความภูมิใจที่เกิดมาเป็นคนไทย แต่ขณะเดียวกันความรักชาติและความภูมิใจต้องไม่เกินเลยจนนำไปสู่การรังเกียจเชื้อชาติเผ่าพันธุ์และศาสนา จะต้องพยายามผสมผสานระหว่างความเป็นคนไทยและจิตใจที่เป็นนานาชาติอย่างสมดุล

10. เยาวชนไทยและคนไทยต้องยืนตระหง่านอย่างเชื่อมั่นในความเป็นคนไทยที่มีความเคารพตนเอง มีความซื่อสัตย์สุจริต มีเกียรติและศักดิ์ศรี ความเป็นประชาธิปไตย มีความกล้าหาญต่อสู้เพื่อความถูกต้อง จงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ประกอบคุณความดีเพื่อชาติชนนี้แผ่นดิน และพร้อมจะสละชีวิตเพื่อประเทศชาติเมื่อจำเป็น (Townsend, 1999)

สรุป

“ตัวแปรของสภาพสังคมและเศรษฐกิจ” ซึ่งเป็นปัจจัยหลักมีผลกระทบต่อประโยชน์ของ “ประชาชน” เจ้าของประเทศโดยตรงนั้น ก็ต้องสอดคล้องกับตัวแปรที่สองคือโครงสร้างและกระบวนการสู่ตัวแปรที่สาม “วัฒนธรรมการเมืองแบบประชาธิปไตย” ซึ่ง

สำคัญสุดโดยเฉพาะถ้า “ประชาชน” หรือ “ทรัพยากรมนุษย์” ส่วนใหญ่ มีวัฒนธรรมการเมืองที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย อันเกิดจากการกล่อมเกลาริเริ่มจากสถาบันครอบครัว ในสถาบันการศึกษา โรงเรียนอนุบาล โรงเรียนประถม โรงเรียนมัธยม มหาวิทยาลัย และในสังคมอย่างต่อเนื่อง จะต้องทำให้สมาชิกในสังคม คือ “ประชาชน” คนไทยทุกรุ่น รวมทั้งเยาวชน “คนรุ่นใหม่” ปลุกกระแสให้เกิดเป็นพลังสำคัญที่ต่อสู้เพื่อเอาชนะ สถานะการแข่งขันในโลกยุคใหม่ ที่สำคัญที่สุดคือฝ่ากระแสคลื่นโลกาภิวัตน์ได้ด้วยเชื่อมั่นและเด็ดเดี่ยว โดยเฉพาะประเด็นมีการพัฒนา “อาตมันทางการเมือง (Political Self) แบบประชาธิปไตย กล่าวคือ ทุกคนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยเป็นเจ้าของประเทศไทยร่วมกัน

เอกสารอ้างอิง

- กฤติยา ยิ่งยืน (2549). *การมีส่วนร่วมทางการเมืองของนิสิต นักศึกษา ในวิกฤตการณ์ทางการเมืองยุคปลายรัฐบาลทักษิณ*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โกวิทย์ พวงงาม. (2545). การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน. *สังคมสงเคราะห์ศาสตร์*, 10(1), 129-139.
- ชฎานัทธ์ เอี้ยวฉาย. (2555). แนวคิดประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วมทางการเมืองในเรื่องสั้นรางวัลพานแว่นฟ้า พ.ศ. 2545-2551. *วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ*, 5(2), 31-56.
- นาริวรรณ กลิ่นรัตน์. (2550). *การมีส่วนร่วมทางการเมืองของชนชั้นกลางไทยในกระแสโลกาภิวัตน์ (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง)*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปรัชญา เวสารัชช์. (2528). *อธิบายความหมายการมีส่วนร่วมทางการเมือง*. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พิชญ์ เสถียมพงษ์. (2556). *ลักษณะประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Townsend, R.S. (1967). *Political Participation in Communist China*. Berkley and Los Angeles: University of California Press.